

Systemskiftet 1848-49

Af Claus Friisberg

»Systemskiftet 1848-49 – retorik og realiteter«, *Den Jyske Historiker*, nr. 83-84, 1999. 232 s., 320 kr.

Det foreliggende temanummer af *Den Jyske Historiker* har som ambition gennem en række videnskabelige artikler at kaste lys over spørgsmålet, om begivenhederne i 1848-49, med den første jurngrundlov som en slags kulmination, var »en politisk liberalisering, som medførte kvalitative skift i det politiske system. Eller var der blot tale om en overfladisk justering, som i realiteten indebar, at de tidligere forhold ikke blev afgørende ændret«? (s. 5). Var der, med andre ord, tale om brud eller kontinuitet? Således som spørgsmålet er formuleret, kan der næppe være tvivl om, at der var tale om et brud. For man behøver ikke – som det da også fremgår af de efterfølgende bidrag – at argumentere ret længe for, at der faktisk var tale om en kvalitativ fornyelse af det politiske system. Var spørgsmålet blevet formuleret lidt bredere, dvs. havde redaktørerne spurgt, om begivenhederne i 1848-49 ikke alene politisk, men også i bredere samfundsmæssig forstand – økonomisk, socialt, bevidsthedsmæssigt – betød et brud, ville det have været vanskeligere entydigt at give et svar. Imidlertid viser de efterfølgende bidrag, at forfatterne faktisk ikke alene opfatter opgaven på den måde, at de skal kaste lys over det første spørgsmål; de forsøger også at belyse det bredere spørgsmål.

Den indledende historiografiske artikel af Niels Finn Christiansen indholder en meget fin, alsidig og veldokumenteret gennemgang af historieskrivningen

om enevældens fald og demokratiets indførelse. Christiansen forfølger netop temaet, om der var tale om brud eller kontinuitet. Hans udgangspunkt er Niels Neergaard og A.D. Jørgensen, hvis værker har en sådan kvalitet, at de til den dag i dag har præget debatten om, hvad der skete i 1848 og 1849. Den første repræsenterer kontinuitetssynspunktet, dog ikke i ublandet form, idet han – som Niels Finn Christiansen rigtigt påpeger – trods alt er opmærksom på, at Frederik VII's hastige opgivelse af sin enevældige magt den 21. og 22. marts 1848 formelt skyldtes en revolution. A.D. Jørgensen er den, der tidligst og tydeligst formulerer diskontinuitetssynspunktet med sin påstand om, at de nationalliberale kom til venstre for sig selv og dermed gav den nye grundlov et demokratisk indhold, som den danske befolkning ikke kunne leve op til. Den historiker, hvis synspunkter synes at stå Niels Finn Christiansens hjerte nærmest, er Povl Bagge. Han tilslutter sig Bagge, når denne skriver, at Danmark efter en ublodig revolution fik Europas mest radikale monarkiske forfatning. Årsagen hertil var, at den danske borgerstand i byerne og dens progressive politiske udtryk, de nationalliberale, ikke var stærke nok til selv at føre en politisk omvæltning igennem; de måtte have hjælp fra bondestanden.

Afsnittet »Grundloven og det moderne Danmark« viser, at Niels Finn Christiansen er helt enig med Bagge. Han fremhæver, at grundloven blev en af Europas mest liberale og holdbare. Som Bagge peger han på, at den dannede forudsætningen for, at der kunne ske en lang række ændringer i det danske sam-

fund og danskernes måde at leve på. Herefter blev det muligt at etablere »de stærke klassebårne netværk af kommunikationskanaler og organisationer«, der har præget det danske samfunds udvikling siden midten af forrige århundrede. Også i den bredere forstand mener Christiansen altså, at martsomvæltningen og grundloven betegnede diskontinuitet. Niels Finn Christiansens bidrag er så velskrevet og -dokumenteret, at det er lige ved at tage vinden ud af de øvrige artikler. Skulle man indvende noget, må det være, at kontinuitets- og diskontinuitetsbegrebet er lidt udflydende. Det kommer så at sige an på, hvor man lægger vægten, om 1848-49 kan kaldes kontinuitet eller diskontinuitet. Hvis man holder sig til det politiske system, kunne man f.eks. pege på, at embedsmandsapparatet – som Christiansen ikke rigtig inddrager – udgør en konservativ faktor med det resultat, at det varer særdeles længe, inden alle grundlovens lovede reformer kommer i hus (f.eks. mundtlig og offentlig i retsplejen etc.).

Kenn Tarbensen undersøger derefter politiske frihedsrettigheder som yttrings-, forsamlings- og foreningsfriheden under enevælden, under overgangen fra enevælde til konstitutionelt monarki og under det konstitutionelle monarki, idet han påviser, at den administrative praksis, som havde kendetegnet enevælden i 1830'erne og 40'erne, ikke uden videre blev ændret trods de forholdsvis klare bestemmelser om forsamlings-, forenings- og trykkefrihed, Junigrundloven indeholdt. Hans artikel viser, at det var der flere årsager til. Den ene var, at mange af de gamle embedsmænd, som f.eks. Københavns politidirektør Cosmus Bræstrup, fortsatte i deres embeder. Cosmus Bræstrup søgte således at kontrollere foreningsdannelsen og foreningernes virksomhed lige så ihærdigt, som han havde gjort det under

enevælden. I denne forbindelse lod han hånt om, at hans politiske chef, justitsminister Simony, ikke ønskede foreningerne kontrolleret som i enevældens tid. Den anden årsag til, at tingene fortsatte som tidligere, var, at politikerne ikke gjorde tilstrækkeligt for at sikre, at bestemmelserne i grundloven blev overholdt. Tarbensens konklusion er, at Junigrundlovens politiske rettigheder var tomme proklamationer; der skete hverken ændringer i følgelovgivningen, i den administrative praksis eller i domstolens kurs. Efter min opfattelse er denne konklusion alt for firkantet; for det første fordi de mange eksempler på, at øvrigheden ikke rettede sig efter grundlovens bestemmelser, f.eks. skygger for, at der er eksempler på det modsatte,¹ og at det blev muligt at oprette nye typer foreninger som f.eks. fagforeninger. For det andet fordi man nok i højere grad burde faseinddele tiden efter 1849. I den første periode frem til Ørstedes fald i 1854 var overtrædelserne – især medens Ørsted var premierminister – grove; men efterhånden som de nationalliberale overtog magten, dvs. fra midten af 1850'erne, hørte de virkelig grove brud på grundlovens paragraf om foreningsdannelse op. Tarbensen nævner behandlingen af *Danske Afdeling af Internationale* som et eksempel på, hvorledes grundlovens beskyttelse af foreningsfriheden ikke virkede. Omvendt kunne man dog også pege på, at foreningen for det første faktisk kom op at stå, for det andet blev opløst efter dom, som grundloven krævede, og for det tredje opstod som en fugl Fønix af asken. Grundloven skærmede faktisk, da først fagforeninger og siden fagforbund blev dannet, samtidig med at Socialdemokratisk Forbund blev etableret i 1878 og senere organisatorisk forbundet med den fremspirende fagforeningsbevægelse (jf. Niels Finn Christiansens bidrag). Derimod har Tarbensen givet ret

i, at de folk, der gik ind for oprettelsen af en republik, ikke kunne hente megen beskyttelse i grundlovens frihedsrettigheder.

Gunner Lind beskæftiger sig med spørgsmålet om, hvorfor det ikke kom til nogen kontrarevolution i Danmark. En af årsagerne var, at militæret spillede en mindre rolle i Danmark end i så mange andre europæiske lande, som f.eks. Preussen, hvor Frederik Wilhelm, der snart fortrød sine liberale paroler, kunne hente støtte til at rulle udviklingen delvis tilbage. Under enevælden var Danmark ganske vist også en militærstat, men det danske officerskorps blev i højere grad integreret i det almindelige borgerlige samfund – ikke mindst via giftermål – end i f.eks. Preussen. Det danske officerskorps' ringe eksklusivitet sammenlignet med udenlandske og dets professionelle uddannelse spillede her en rolle. Den tekniske uddannelse af officerskorpsbetød, at idealet om et dansk Sparta blev udviklet blandt politisk bevidste officerer. Dette ideal lod sig vel forene med omdannelsen af styret til et konstitutionelt monarki. I det hele taget havde officersstanden og de liberale usædvanlig lidt i klemme hos hinanden. De kunne være enige om, at der skulle indføres almindelig værnepligt; de kunne være enige om, at det var godt, at staten blev konstitutionel, så oppositionen inden for embedsmands- og officerskorpsbetød kunne komme til udtryk. Derimod var de nationalliberale og officererne uenige om det betimelige i Ejderpolitikken (jf. også Tschernings holdning i tiden mellem de slesvigske krige), men med januar-kundgørelsen 1852 holdt det op med at skille de to grupper.

Linds konklusion, at den danske enevældes særlige fysiognomi: den antiaristokratiske karakter og de meritokratiske tendenser, havde ansvaret for, at det ikke kom til nogen kontrarevolution,

rammer ganske givet noget centralt. For begge tendenser prægede jo såvel det nationalliberale borgerskab som officersgruppen. Set i forhold til temanummerets problematik taler Linds indlæg altså for kontinuitetssynspunktet.

Steen Bo Frandsens artikel om hovedstaden kontra provinsen indeholder vel nærmest en tilslutning til det modsatte synspunkt, om end han nævner, at Juni-grundloven ikke var udtryk for et brud med den centralistiske tradition. Derimod mener han, at de nationalliberales sejr i 1848 med den påfølgende udvandring af en række tysktalende embedsmænd, selve Junigrundloven og sammenbruddet for helstatspolitikken i mellemkrigstiden var ensbetydende med, at København atter sikrede sig den altdominerende position, som havde været svækket efter tabet af Norge i 1814. Dannelsen af en dansk nationsstat gik altså hånd i hånd med en provinsialisering af Danmark og etableringen af København som den helt dominerende hovedstad. Steen Bo Frandsen sætter debatten i Danmark om, hvilken rolle hovedstaden skulle spille, i relation til den udenlandske debat, som den udfoldede sig i Tyskland og ikke mindst i Frankrig, hvor revolutionsårene fra 1789 gav Paris dens helt centrale placering i forhold til det øvrige Frankrig, og påpeger, hvorledes de danske nationalliberale hentede megen inspiration hos de franske liberale – også i spørgsmålet om, hvilken rolle en hovedstad skulle have i forhold til det omgivende land.

Selv om de nationalliberale førte deres politik til sejr, blandt andet gennem den nationale mobilisering, der fandt sted i 1848, mener Steen Bo Frandsen, at den nationalliberalt inspirerede historieskrivning, der hidtil har domineret, har overdrevet, i hvilket omfang det lykkedes at vinde den brede befolkning, først og fremmest bønderne, for den nationale ideologi. Hans synspunkt min-

der om Lorenz Rerup, der i sit bidrag til *Dansk Identitetshistorie* skriver, at den nationale opblussen i Danmark under krigen 1848-50 blot var »en stråild«. ² Grunden til, at Steen Bo Frandsen gør opmærksom på, at bønderne ikke faldt for den nationalliberale hurrapatriotisme, er formodentlig, at han mener, at de kredse, der ikke gik ind for den nationalliberale politik, hidtil er blevet noget overset. I denne forbindelse er det vel værd at erindre om, at de ledende politikere ikke baserede de politiske beslutninger, der ledte frem til skabelsen af en demokratisk nationsstat, på, hvilke meninger – f.eks. om nationsstaten – der objektivt måtte være til stede i det danske folk. Ved at sætte den politiske dagsorden søgte de nationalliberale at skabe en opinion, i samspil med hvilken de kunne gennemføre den politik, de gik ind for, når de politiske muligheder forelå. Der har ganske givet været nogle stemninger i den danske befolkning, der ikke så nogen grund til at opretholde noget modsætningsforhold til den tyske befolkning (jf. Steen Bo Frandsens citat fra *Almuevenen* 1852 af en tale holdt ved folkefesten på Møns Klint). Men det er en kendsgerning, at politisk var disse stemninger ikke i stand til at slå igennem. For ikke alene formåede de ikke at gøre sig gældende blandt de nationalliberale; i store dele af Venstre vandt de heller ikke tilslutning; og til sidst var de kun repræsenteret i Folketinget uden for højrefraktionerne af Tschernings ret lille gruppe. I virkeligheden er det ret almindeligt, at en stat, der har været i krig, efter krigen oplever visse reaktioner mod de nationalistiske og militaristiske udskejelser, man har oplevet under krigen. Men som det f.eks. viste sig i Tyskland efter nederlaget i Første Verdenskrig, var disse stemninger ikke i stand til at udradere den tyske nationalisme, som Hitler kunne trække på. Det samme var tilfældet i

Danmark efter 1850. Den nationale ideologi stod for stærkt.

Michael Wagner undersøger, i hvilket omfang polyteknikerne blev politiseret i forbindelse med overgangen fra enevælde til fri forfatning, og konstaterer i den forbindelse, at de nationalliberale teknikere med J.F.C.E. Wilkens i spidsen formulerede en samlet politik for nye realuddannelser, som de dog ikke kom igennem med. Desuden krævede de at få ledelseskompetence i statsapparatet på grundlag af deres højere naturvidenskabelige uddannelse. Baggrunden var blandt andet en frygt for, at juristerne skulle sætte sig på alle stillingerne. Selv om de måske ikke helt opnåede den anerkendelse af deres ledelseskompetence, de havde håbet på, viste det sig dog, at frygten for mangel på stillinger i det offentlige var grundløs. I 1912 var ikke mindre end 60% af de anførte ingeniørstillinger at finde inden for det offentlige. Den politisering, der slog igennem fra midten af det 19. århundrede blandt ingeniørerne, førte til formuleringen af en teknokratisk ideologi. Ingeniørerne repræsenterede sagkundskaben, og den tjente almenvellet. Fortalerne for denne teknokratiske ideologi søgte med andre ord at skabe sig en politisk legitimitet ved at forbinde deres sag med almenvellet. Wagners konklusion er, at systemskiftet medførte et brud, fordi det indledte den politisering og professionalisering, der dannede grundlaget for, at det nye industrisamfund fik sin tekniske middelklasse. Wagners bidrag er glimrende inden for sine rammer, men det er nu svært at følge ham, når han taler om et brud omkring systemskiftet i 1848-49; for trods den politisering, der fandt sted, varede den kun kort. Og den nye teknokratiske ideologi var vel blevet skabt, uanset om enevælden havde fortsat eller ej. Her er det vel i højere grad dannelsen af et moderne industrisamfund, der spiller en rolle. I

det hele taget havde det været en fordel, hvis lidt videre perspektiver var blevet anlagt i undersøgelsen. F.eks. kunne man have inddraget Bagges artikel fra 1970 om akademikerne i dansk politik og stillet spørgsmålet, om den teknokratiske tankegang vandt stadig mere indpas i takt med, at de »gammeldags« juridiske og humanistiske akademikere mistede indflydelse, og de politiske spørgsmål skiftede karakter fra at være nationale og forfatningsmæssige til at blive mere sociale og økonomiske. I alt fald ville en undersøgelse af, i hvilken grad den teknokratiske elitisme og scientisme iklædt almenvællets gevandter faktisk vandt indflydelse i det danske samfund, have været interessant.

Litteraturhistorikeren Vagn Lyhne tager i sin artikel »Det hemmelige selskab« udgangspunkt i Junigrundlovens ordlyd, hvis indhold og sprogbrug han tolker i overensstemmelse med Hegels karakteristik af det borgerlige samfund i *Grundlinien der Philosophie des Rechts* »som en uhyre magt, der river mennesket til sig, kræver af det, at det arbejder for sig, og at det gør alt gennem og ved hjælp af det«. Denne absolutte tvang mødes af et modkrav om, at staten giver individet rettigheder, som den forpligter sig til at respektere. Grundlovens ord om tvang, rettigheder, individ, lighed, association, område, offentlighed, mundtlighed etc. konstituerer det moderne samfund og dermed det moderne menneske. Dermed kodificerer grundloven en opfattelse af mennesket, som var blevet udviklet siden midten af det 18. århundrede, nemlig at sproget konstituerede menneskets tilblivelse som menneske; det blev det åndelige og materielle forbindelsesled mellem individet, den fysiske verden og samfundet. I det følgende viser Vagn Lyhne så, hvorledes de centrale begreber udmøntede sig inden for forskellige områder af samfundslivet: i holdningen til taterne i Jylland med deres

særlige rotvelske sprog og i behandlingen af fangerne i fængslerne med deres totale isolering fra hinanden og den ensartede behandling af de identitetsløse fanger. Pointen er – hvis anmelderen ellers har forstået det rigtigt – at fangerne derigennem bliver en slags hemmeligt selskab, der minder om de hemmelige selskaber, der er forløberne for den moderne type af foreninger, der består af personer, der ellers er fremmede for hinanden; disse foreninger er igen forløberne for det demokratiske system. Som det hedder: »Dette selskab er det fra hemmelige valg udgåede demokrati. Lederne er synlige, medlemmerne skjult. I samdrægtighed konstituerer de folkestyret, alt imens de i kampen om loven og staten bekræfter splittelsen og isolationen« (s. 161). Synspunktet illustreres af, hvorledes en moderne borger oplever sin afgivelse af sin stemme ved et folketings- eller kommunalvalg: I isolation afgiver man sin stemme, om end der er en masse mennesker til stede, men dem er man ikke i kontakt med. Men på besynderlig vis bliver disse mange isolerede stemmer til folkets røst. En metamorfose har fundet sted. Man mærker ironien.

Man aner Foucaults teorier bag denne skarpsindige analyse, selv om hans værk *Les mots et les choses* fra 1966 ikke er nævnt i litteraturlisten. Pointen: at den demokratiske styreform bliver markedsført under slagordet frihed og lighed, men at den indeholder mindst lige så megen tvang som frihed, er utvivlsomt rigtig. De nationalliberale, der i 1840'erne agiterede for indførelsen af en fri forfatning, lagde da heller ikke skjul på, at formålet var at skabe en stærkere, mere effektiv og ordentlig stat såvel indadtil som udadtil (jf. Orla Lehmanns forelæggelsestale i 1846 i Roskilde Stænderforsamling, da han foreslog forsamlingen at andrage om indførelsen af en fri forfatning).³ Undertiden har man det indtryk, at forfatteren

gør det lovlig let for sig selv, når han f.eks. nævner, at Kongeloven først blev kendt i Danmark i 1709; dens hovedbestemmelser blev trods alt anført i beyndelsen af Christian den Femtes Danske Lov fra 1683.⁴ Udsagnet om, at de skjulte medlemmer skulle være en slags pendant til vælgerne i demokratiet, passer heller ikke så godt på de valghandlinger, der foregik i Danmark til 1900; valgene var som bekendt åbne. Hvis forfatteren mener, at Junigrundloven eller den ledsagende valglov indeholder noget, der tendentielt skulle pege mod hemmelige valg, burde han anføre det.

Henrik Horstbøll slår fast, at den valgret, der gennemførtes i Danmark i 1848 ved valget til den grundlovgivende forsamling 5. oktober 1848 og i 1849 i Junigrundloven, var meget bred – også set i lyset af, hvad der skete i de andre europæiske lande. Men var den et spring ud i det ukendte set på baggrund af den højere middelstands og overklassens frygt for, hvorledes underklassen ville forvalte den, havde den dog en lang begrebshistorisk baggrund. Den udsprang ikke alene af oplysningstidens ligheds- og medborgerskabsidealer, men også af den protestantiske tradition. Ifølge denne udøvede husherren den samme autoritet inden for sin hustrand, som øvrigheden udøvede i samfundet som helhed. Begrebshistorisk var udviklingen i Danmark den, at man efterhånden nåede frem til at bestemme medborgerne som dem, der havde husherrens myndighed. De senest tilkommende var husmændene, men i og med at godsejerens tugtelsesret også blev ophævet for den gruppe i 1848, var vejen banet for, at de også – hvis de ellers opfyldte grundlovens øvrige bestemmelser om alder, indfødsret etc. – skulle have valgret. Under diskussionen i Martsministeriet om, hvorvidt tyendet skulle have valgret, var det Monrad, der slog fast, at folk i andres tjeneste, der havde egen dug og disk,

dvs. var husfædre, *skulle* have valgret. Dermed var stillingen som husbond gjort til det afgørende kriterium for valgretstildelingen. At den spillede en rolle, er utvivlsomt rigtigt. Horstbøll kunne have styrket sin argumentation yderligere, hvis han havde inddraget, hvad f.eks. Krieger anførte i den grundlovgivende rigsforsamling om, hvad der var baggrunden for, at Martsministeriet foreslog en valgetsalder på 30 år i stedet for den, der gjaldt for valgretten til stænderne: nemlig 25 år.⁵ Denne ville have været den naturlige, da myndighedsalderen var 25 år. Krieger forklarede, at de fem år mellem 25 og 30 år spillede en meget stor rolle i mandens udvikling. En 30-årig mand var anderledes moden og besindig end en 25-årig. Selv om han ikke direkte siger, at civilstandsspørgsmålet har indgået i overvejelserne om valgret, er det dog nærliggende at hæfte sig ved, at langt færre 25-årige mænd havde indgået ægteskab end 30-årige mænd.

Selv om Horstbølls analyse ikke kan anfægtes, forekommer det mig dog, at han overbetoner, hvilken rolle stillingen som husfader spillede for, om man fik valgret. Det, Monrad var ude på gennem sin inddragelse af begreberne egen dug og disk, var at hindre diskrimination af tyende; derfor pointerede han, at *alle*, der var i et tjenestelignende forhold til en anden – ved siden af tjenestefolk kunne det f.eks. være bogholdere – og som ikke havde egen dug og disk, skulle udelukkes fra valgretten; for det, det gjaldt om, var, at kun folk, der var selvstændige, dvs. ikke var afhængige af en arbejdsgiver eller af det offentlige gennem modtagelse af fattighjælp, skulle have valgret. Dette selvstændighedsbegreb, som Monrad såvel som andre nationalliberale havde stiftet bekendtskab med hos Immanuel Kant, kunne godt have været betonet noget mere.

Også Niels Clemmensen anvender en begrebshistorisk tilgang i »Fra juni-

grundlov til revideret junigrundlov 1849-66«: Historien indskrives i begreberne. Der består en vekselvirkning mellem det historiske forløb og det begrebshistoriske, for ikke alene opsamles de erfaringer, aktørerne har gjort sig, i begreberne, men disse virker igen ind på forløbet. Det begreb, Clemmensen koncentrerer sig om, er konservatismen, som han viser fik en positiv valør i tiden omkring 1848. Så selv om indførelsen af en fri forfatning i Danmark drejede sig om at bane vejen for en modernisering af samfundet, dvs. en yderligere dekonstruktion af dette, og det blev begrundet med elementer fra den liberale ideologi, stillede ikke alene højrefolkene, men også nationalliberale og radikale (fra Bondevennerne) sig positivt til konservatismen – om end de udlagde den forskelligt. Clemmensen viser endvidere, at den nationalliberale ideologi fra bevægelsens første begyndelse indeholdt nogle korporative elementer. Derfor kunne en Orla Lehmann under debatten om den reviderede grundlov hævde, at den ændrede landstingsvalglov ikke stred mod de principper, han oprindeligt havde gjort sig til talsmand for: For valgloven ville både sikre interesserne og det fælles vel. Clemmensens analyse er overbevisende. Han kunne have tilføjet, at den organismetænkning, som især prægede de ældre nationalliberale som J.F. Schouw og H.N. Clausen, heller ikke havde ladet de yngre som Lehmann og Monrad upåvirkede. Derfor gjorde de sig megen umage for at vise, at deres liberalisme ikke var doktrinær. Eneste indvending mod Clemmensens artikel er, at hans koncentration omkring konservatismen måske kan skygge for, at den dominerende ideologi i så godt som hele det politiske spektrum i den grundlovgivende rigsforsamling trods alt var liberalismen. En af de varmeste bekendelser til dennes principper kom faktisk fra en højremand, H.P. Hansen. Marts

1849 sagde han således: »... den rettelighed, således som vi skal vinde den, består i en lige adgang til alle borgerlige og politiske rettigheder, så vi med vor stræben kan opnå ethvert jordisk gode, vi kan gøre fordring på som mennesker og borgere.«⁶

Temanummeret afrundes med en anmeldelse og uddybning af Claus Bjørns bog *1848 – borgerkrig og revolution*, som de to anmeldere, Kenn Tarbensen og Claus Møller Jørgensen, er ret kritiske over for; de anker for det første over dens skildring af det danske samfund før 1848 som et standssamfund med forskellige rettigheder og pligter for de forskellige grupper og med en adel, der som i den øvrige del af Europa stadig havde stor politisk indflydelse. Kritikken her er nok for skarp – jf. f.eks. dette referat af, hvad Bjørn skriver: »I Europa i slutningen af 1840'erne eksisterede de gamle, feudale skel endnu, som bestemte social, økonomisk og politisk placering i samfundet...« Umiddelbart studerede denne anmelder over, at Bjørn ligefrem helt generelt skulle have skrevet »feudale«, for – som Ladewig Petersen har påpeget – er ordet feudalsamfund en neologisme, der stammer fra den franske revolutionstid som et ukvemsord om ethvert godsbaseeret samfund.⁷ Et opslag på den side hos Bjørn, hvor han ifølge henvisningen skulle have brugt ordet feudale generelt, viser da også, at det ikke er tilfældet; han skriver blot, at det feudale godssystem fortsat eksisterede mange steder i Øst- og Sydeuropa før 1848; generelt bruges betegnelsen standssamfund. Og det passer vel på Danmark, for det turde være en kendsgerning, at det danske samfund før 1848 ikke var så dekonstrueret som f.eks. det franske eller preussiske. Endvidere vender de to anmeldere sig mod opfattelsen af nationalitetsstriden inden for det danske monarki. Her anker de over, at det er Bjørns opfattelse, at borgerkrigen

(Treårskrigen) i sidste ende hang sammen med, at det nationale problem stedsede voksede efter den danske afståelse af Norge i 1814. Der fandtes to nationer inden for det danske monarki, der kom til at stå stadig skarpere over for hinanden. Anmeldernes synspunkt er, at den politik, de nationalliberale slog til lyd for i forhold til slesvigholstenerne – f.eks. gennem Lehmanns proklamation af Ejderpolitikken i 1842 – skabte den nationale konflikt og dermed bidrog til en stigende national mobilisering i 1840'erne frem til bruddet mellem den danske regering og slesvigholstenerne efter dannelsen af Martsministeriet den 22. marts 1848. Samtidig understreger de, at betegnelsen borgerkrig er lidt problematisk, for det danske monarki var ikke en enhedsstat i 1848; der var stor forskel på Kongeriget og hertugdømmerne.

Hvad bedømmelsen af det nationale spørgsmål angår, har de ret, selv om man vel ikke helt kan se bort fra, at tabet af Norge satte gang i en national bølge, der i første omgang tog form af en litterær nationalisme (Grundtvig og Ingemann), derefter af en politisk. Så en vis national betydning havde dette tab dog. I spørgsmålet, om opgøret skal kaldes en borgerkrig, må man vel slå fast, at der ud fra en folkeretlig betragtning ikke kan være tvivl om, at den danske stat både bestod af Kongeriget og de to hertugdømmer efter opløsningen af Det tysk-romerske Kejserrige i 1806 og den påfølgende indlemmelse af Holsten i det danske rige. Denne tilstand blev ikke forandret af, at Det Tyske Forbund blev oprettet; for som et statsforbund var dets indskrænkning af medlemsstaternes selvbestemmelsesret ikke så omfattende, at de ikke forblev suveræne stater.

Disse lidt kritiske bemærkninger til kritikken af Bjørns bog rækker ikke ved, at anmelderne har ret i, at der er grund

til at vende sig mod forestillingen om det danske samfund som en enhed i 1848. Den nationale integration var ikke så langt fremme, som historikerne hidtil har ment. Der er brug for yderligere forskning såvel i spredningen af den nationale ideologi som af politiseringsprocessen.

Det samlede billede, de mange artikler giver, bliver selvsagt lidt flimrende. Men så meget står dog klart, at systemskiftet i 1848-49 var udtryk for og førte til noget nyt såvel nationalt som politisk – det nye havde ganske vist været på vej et stykke tid takket være den nationalliberale opposition, Grundtvig (som der ikke tales så meget om i tidsskriftet) og de sociale og økonomiske ændringer. Men med systemskiftet blev der virkelig åbnet op for sluserne. Historievidenskaben rykker hele tiden. Var et lignende temanummer blevet lavet for 20 år siden, ville det politiske område næppe have fået tildelt så stor en autonomi som i dette nummer, ej heller ville det begrebshistoriske have spillet så stor en rolle. For mig er der ingen tvivl om, at de nye tilgange og teoretiske positioner medfører øget indsigt.

1. Jf. Oluf Bertolt m.fl.: *En bygning vi rejser*, I, København 1954, s. 19.
2. Lorenz Rerup: »Folkestyre og danskhed. Massenationalisme og politik 1848-1866«, *Dansk identitetshistorie*, 3, København 1992, s. 356.
3. Carl Ploug (red.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, III, København 1873, s. 207.
4. *Christian den Femtis Danske Lov*, København 1683, s. 1ff.
5. *Beretning om Forhandlingerne paa Rigsdagen 1848-1849*, København 1849, sp. 2185f.
6. Smst., sp. 1878.
7. E. Ladewig Petersen: »1600-tals bønder i Skadst Herred«, *Fra Ribe Amt*, XXVIII-1, 1999, s. 127.